

štvu. Autor analizira modele i strategije političkog utjecaja sindikata te njihov utjecaj na donositelje političkih odluka. Trinaesto poglavlje, *Umesto zaključka: Srbija pred izazovom promena*, autorova je vizija razvoja Srbije. Srbiju vidi u Europi, sa željom da bude konsolidirana demokracija, s vidljivim ekonomskim i socijalnim promjenama, u kojoj će njeni građani biti prožeti socijalnom kohezijom i solidarnošću.

Vrijednost je ove knjige u autorovoj odlučnosti i visokoj stručnosti pri opisivanju modernog srpskog društva, njegovih problema i izazova. Također, ona nudi i neka moguća rješenja koja bi Srbiji omogućila izlazak iz tranzicijskog labirinta. Knjiga može pomoći hrvatskim autorima da na sličan način opišu hrvatske prilike.

*Davorka Budimir
Hrvatsko politološko društvo, Zagreb*

Prikaz

Jevgenij Primakov
Minsko polje politike

CEMA – Centar za međunarodne analize,
Zagreb, 2011, 380 str.

Jevgenij Primakov jedan je od najvažnijih svjedoka i kreatora događaja koji su umnogome oblikovali suvremene međunarodne odnose. Djelujući od 1960-ih godina kao novinar i znanstvenik, postavši koncem 1980-ih članom sovjetskog političkog vodstva te obavljajući dužnosti šefa ruske vanjskoobavještajne službe, ministra vanjskih

poslova i predsjednika Vlade Ruske Federacije 1990-ih, bio je jedan od središnjih protagonista sovjetske, ruske te najnovije svjetske povijesti i politike. U ovoj knjizi, koja je svojevrsna politička autobiografija u jedanaest poglavlja, Primakov kronološki dekonstruira najvažnije silnice, procese i aktere koji su oblikovali svjetsku politiku zadnjih pola stoljeća, uspješno povezujući sovjetsku, odnosno rusku unutrašnju i vanjskopolitičku dimenziju, ali i lucidno zapažajući trenutnu dinamiku i izazove međunarodnih odnosa. Primakov tako ističe važnost paradigmatičke promjene sovjetske unutarnje politike nakon 20. Kongresa KPSS-a (1956), analizira povijesne etape obilježene politikom detanta 1970-ih, "Drugim hladnim ratom" između 1979. i 1985. i dolaskom Gorbačova na vlast, ali se naročito fokusira na razdoblje nakon kraja Hladnog rata, koje je primarno obilježeno dijalektikom između "američkog unipolarnog momenta", riječima Charlesa Krauthammera, te multilateralizma i težnji za stvaranjem višepolarnog svjetskog poretka, što je Rusija aktivno zagovarala. Politička dinamika nakon pada Berlinskog zida obilježena je, također, i brojnim regionalnim konfliktima, sukobima na području bivše Jugoslavije, izazovima gospodarske transformacije, uspostavom vladavine prava, ali i razvojem normi međunarodnog prava te institucija globalne vladavine. Svi su ti procesi u snažnoj korelaciji s ruskom (vanjskom) politikom kroz koju nas Primakov vodi osobnim svjedočanstvom.

Prva dva poglavlja fokusiraju se na Primakovljevu novinarsku i znanstvenu karijeru, koje su usko isprepletene. Naime, Primakov, koji je po struci arabist, bio je dopisnik "Pravde" s Bliskog istoka, u kojem je svojstvu *de facto* provodio službenu

politiku Moskve prema arapskim zemljama. Osobno je svjedočio usponu Saddama Husseina u Iraku, Hafeza al Asada u Siriji, građanskom ratu u Libanonu te je na licu mjesta vidio svu kompleksnost palestinskog pitanja i arapsko-izraelskih odnosa. Novinarsku je karijeru pak postupno zamijenio akademskom, postavši doktorom ekonomskih znanosti te radeći i kasnije upravljajući Institutom svjetskih ekonomskih i međunarodnih odnosa te Institutom orijentalistike u Moskvi. U ovoj knjizi Primakov ističe važnost akademskih instituta kao "otoka slobodnog mišljenja" (str. 39) koji su, po njegovu opisu, bili kreatori novih ideja i pristupa sovjetske vanjske politike prema svjetskim procesima te koji su nastojali osmisliti i podržati unutrašnje gospodarske reforme. Znanstveni kredibilitet i stručnost, ali i promjena političke klime doveli su Primakova 1989. godine u krug najbližih Gorbačovljevih suradnika. Preuzima jednu od čelnih pozicija u SSSR-u, poziciju predsjednika Vijeća Saveza Vrhovnog Sovjeta, te 1990. godine postaje član Predsjedničkog savjeta. Na toj se poziciji angažirao kao specijalni sovjetski izaslanik tijekom Prvog zaljevskog rata, o kojem piše u trećem poglavlju. Naime, Primakov je provodio sovjetsku inicijativu koja je trebala voditi do bezuvjetnog povlačenja Iraka iz Kuvajta u skladu s rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a. Međutim, njegov mirovni angažman završio je neuspjehom zbog političkog fatalizma i manjka osjećaja za realnost Sadama Husseina koji je bio uvjeren da ga SAD neće napasti zbog iračke "protuteže" Iranu. Međutim, Hussein nije bio svjestan promijenjene arhitekture regionalnog sigurnosnog kompleksa u kojem je Washingtonu sada prioritet bila Saudijska Arabija i njezina obrana

od potencijalne iračke opasnosti, što je dovelo do fatalne pogreške te rata "kojeg nije moralo biti" (str. 63). Propast Gorbačovljevih reformi te raspad SSSR-a predmet je četvrtog poglavlja u kojem Primakov za raspad SSSR-a krivi centralizaciju, nepotpunost federalnih struktura, ali i pogreške napravljene tijekom same perestrojke, te suparništvo Gorbačova i Jeljcina. Najpogubnije posljedice raspada SSSR-a Primakov vidi u eroziji gospodarskog i znanstveno-tehničkog potencijala te u činjenici da su novonastale države početkom 1990-ih potonule u ekonomski kolaps i u kaos organiziranog kriminala i korupcije.

Primakovljevo iskustvo na čelu ruske vanjskoobavještajne službe između 1991. i 1996. te ruskog Ministarstva vanjskih poslova između 1996. i 1998. elaborirano je u sljedećim četirima poglavljima. Tokom svojeg obavještajnog angažmana uspio je konsolidirati ruski obavještajni aparat te potaknuti njegovu aktivnu suradnju s drugim državama, uključujući SAD, u borbi protiv međunarodnog terorizma, organiziranog kriminala, trgovine drogom te proliferacije oružja za masovno uništenje. Također, naročita je važnost posvećena gospodarskoj špijunaži kao nužnoj pretpostavci otvaranja novih tržišta za ruske proizvode te eliminiranju prepreka rastu konkurentnosti ruske ekonomije. Sljedeći važan trenutak svoje karijere Primakov je ostvario kao ruski ministar vanjskih poslova. Za njegova mandata Rusija je nastojala definirati svoju novu regionalnu i globalnu vanjskopolitičku ulogu, težeći uspostaviti partnerstvo sa svim zainteresiranim akterima te poticati multilateralizam. Središnja pitanja koja su obilježila njegov mandat bila su: redefinicija američko-ruskih odnosa, transformacija i proširenje NATO-a na istok, odnos

NATO-a i Rusije, kriza oko iračkog oružja za masovno uništenje te bliskoistočni mirovni proces. Veliki dio knjige posvećen je vrhuncu Primakovljeve političke karijere, odnosno razdoblju kad je bio predsjednik vlade (1998-1999). Primakov kritizira neoliberalni kurs dotadašnjeg vođenja ekonomske politike koji je rezultirao usponom oligarha, odljevom financijskog i ljudskog kapitala, deindustrijalizacijom, raspadom znanstveno-tehnološkog kompleksa te posvemašnjim siromaštvom. U rješavanju krize Primakov se oslonio na snažnu ulogu države, restrukturirajući bankarski i energetski sektor te racionalizirajući javnu potrošnju smanjenjem upravnog aparata, dok je istodobno povećao izdvajanja za znanosti i istraživanje, proveo reformu porezne politike te privremeno zamijenio politiku privatizacije kvalitetnijim državnim upravljanjem u ključnim gospodarskim sektorima. Ključni vanjskopolitički izazovi njegova mandata bili su prijepori oko rusko-iranske nuklearne suradnje, rat u Čečeniji te kosovska kriza, za koju ističe da je način na koji ju se pokušalo riješiti bio opasan međunarodnopravni presedan s dugoročnim štetnim posljedicama. Putinov dolazak na vlast krajem 1999. i generalna promišljanja o kursu ruske vanjske i unutarnje politike tokom i nakon 2000-ih Primakov iznosi u posljednjem poglavlju. Ističe Putinov doprinos očuvanju ruskog teritorijalnog integriteta, gospodarskom rastu te povratku na globalnu političku pozornicu.

Knjizi se mogu uputiti tri kritike. Prvo, šteta je što se Primakov nije više dotaknuo uloge ruske politike na Balkanu tokom jugoslavenske krize do 1995, premda je Rusija tada imala aktivnu ulogu u rješavanju krize i premda je on bio članom najužeg ruskog *establishmenta*, već se primarno

fokusirao na kosovsku krizu i period nakon 1998, što ne pruža dovoljno informacija o interesima Rusije i njenoj poziciji na Balkanu. Također, nedostaje barem generalni Primakovljev pogled na regiju i njezinu važnost u političkim i gospodarskim kalkulacijama Kremlja, naročito uzevši u obzir energetske prisutnost te bliske veze sa Srbijom koja suradnju s Rusijom proklamira kao jedan od četiriju stupova svoje vanjske politike. Drugo, nedostaje detaljnija analiza ruske vanjske politike prema zemljama bivšeg SSSR-a, naročito *à propos* "zamrznutih konflikata" gdje je ruska involviranost često ključna varijabla bilo kakvih održivih političkih rješenja, neovisno da li je riječ o Transnistriji, Abhaziji, Južnoj Osetiji ili Nagorno Karabahu. Treće, premda je razumljivo da Primakov, svjedočeći ruskom kaosu i nestabilnosti 1990-ih, apologetski podržava Putina, on se ne osvrće na to da je Putin možda i eliminirao oligarhe, ali ih je zamijenio svojim "vertikalnim principom", odnosno sebi lojalnim ljudima na ključnim mjestima u državnim strukturama, što se očituje u indeksima korupcije, ograničenju ljudskih prava i političkih sloboda te stagnirajućoj konkurentnosti ruskog gospodarstva. Takva centralizacija političke moći, prevelika ovisnost ekonomije o energentima te rašireni kljentelizam i korupcija guše ruski demokratski razvoj, što se vidjelo na zadnjim izborima 2012. godine, ali i uzrokuju sklerozu ekonomske aktivnosti. Naime, Rusija se suočava s teškoćama u stvaranju inovativnog i visokotehnološkog gospodarstva, zbog čega se ne može nositi sa SAD-om, EU-om i brzorastućim azijskim ekonomijama, što uzrokuje dugoročne negativne demografske, ekonomske i vanjskopolitičke posljedice.

Ipak, neovisno o tim kritikama Primakovljeva je knjiga važan doprinos analizi ruske društvene, ekonomske i političke tranzicije te dinamike ruske vanjske politike iz pera jednog od njezinih najvažnijih aktivnih sukreatora. Njezin doprinos konkretno se sastoji od četiriju elemenata: (i) isticanja uloge akademske zajednice u oblikovanju vanjske politike, (ii) detaljne analize ruske vanjske politike, (iii) analize međunarodne političke ekonomije i tranzicije postsocijalističkih društava te (iv) analize posljedica raspada višenacionalnih političkih zajednica. Prvo, Primakov na temelju vlastitog iskustva snažno pledira na važnost akademije u području međunarodnih odnosa, koja je važna intelektualna i kritička baza oblikovanja vanjske politike. Na taj se način, baš u skladu s američkom politološkom tradicijom, premošćuje granica između znanstvene zajednice i donositelja odluka jer su akademska refleksija i razvijanje analitičkih i metodoloških koncepata i alata nemjerljiv doprinos analizi vanjskopolitičkih procesa te podršci donositeljima odluka. Drugo, autor detaljno analizira ponašanje aktera, kao i procese i ciljeve ruske vanjske politike u kojima važnu ulogu imaju vojni i obavještajni aparat ("siloviki") te vojnoindustrijski kompleks. Ciljevi ruske vanjske politike mogli bi se sažeti u očuvanju teritorijalnog integriteta, borbi protiv "mekih" sigurnosnih prijetnji, naročito islamskog radikalizma u Sjevernom Kavkazu, širenju ruskog gospodarskog utjecaja i osvajanju novih tržišta te ostvarivanju multilateralnog partnerstva sa svim važnim globalnim igračima, uključujući EU, Indiju, Kinu, Japan, arapski svijet te zemlje Latinske Amerike. Takva je vanjskopolitička orijentacija, oblikovana upravo sredinom 1990-ih kao "Prima-

kovljeva doktrina", naročito bitna u "post-američkom svijetu" kada osim grupacije BRIC na scenu stupaju propulzivne i dinamične zemlje poput Turske, Indonezije i Južne Koreje. Treće, Primakov se dotiče nekih od središnjih pitanja tranzitologije i međunarodne političke ekonomije, a to su pitanja ekonomske liberalizacije i deregulacije u uvjetima neizgrađenih zakonskih i institucionalnih pretpostavki, koje umjesto konkurencijom i optimalnom alokacijom resursa rezultiraju privatnim monopolima i oligopolima, duboko integriranima s državnim strukturama, odnosno korupcijom sistemskih razmjera, neovisno o tome je li riječ o ruskom ili hrvatskom slučaju. Također, ako je, Primakovljevim riječima, "liberalni ekonomski kurs doveo Rusiju u kolovozu 1998. u slijepu ulicu" (str. 248), onda je kolaps Lehman Brothersa u rujnu 2008. to isto u određenoj mjeri ekstrapolirao na svjetskoj razini. Odnosno, Primakov otvara neka od suštinskih pitanja političke ekonomije, poput pitanja industrijske politike, aktivne uloge države u promoviranju znanstveno-tehnološkog razvoja kao okosnice gospodarskog rasta, usmjerenosti bankarskog sektora prema endogenom poticanju razvoja domaće industrije i poduzetništva te promišljene monetarne, porezne i carinske politike u funkciji ekonomskog rasta i konkurentnosti. Protiveći se neoliberalnom tržišnom fundamentalizmu, Primakov dijelom citira Roosevelta, za kojeg problem nije jaka i aktivna država, nego "slaba država koja je oruđe suprotstavljenih interesnih skupina" (str. 268). U konačnici, knjiga je važan doprinos analizi raspada višenacionalnih zajednica, što je naročito bitno uzevši u obzir iskustvo raspada bivše SFRJ, ali i trenutnu krizu EU-a. Naime, Primakov ističe da višenacionalne

zajednice uslijed ekonomske krize često postaju žrtvom centrifugalnih tendencija i konflikta na razini centar-periferija, pri čemu svaki pojedini republički entitet krivi onoga drugog za svoje probleme. Tu je pojavu slovenski ekonomist Jože Mencinger nazvao "jugoslavenskim sindromom", ali on se dogodio i u SSSR-u te se upravo sada događa i u EU-u, uslijed konflikta zemalja dužnika i vjerovnika. Posljedično, Primakov ističe važnost fleksibilnosti federalnih struktura te političkog liderstva, koji se moraju oduprijeti porastu nacionalizma i ksenofobije u vremenima dugotrajnih političkih i ekonomskih kriza, što je lekcija od iznimne važnosti za EU danas.

Zaključno, knjiga je prvorazredno svjedočanstvo važnog aktera europske i svjetske politike, ali i vrijedan izvor refleksije o trenutnoj dinamici međunarodnih odnosa i međunarodne političke ekonomije te ruskog pozicioniranja u svijetu. Mogućnosti ruske vanjske politike te strateško pozicioniranje Rusije u odnosu na druge svjetske sile te spram institucija svjetske vladavine na taj su način jasno povezani s unutrašnjim izazovima izgradnje građanskog društva, istinskog političkog pluralizma i konkurentnog gospodarstva te rješavanja gorućih izazova poput borbe protiv korupcije i demografskog problema. Knjiga se stoga preporučuje svim donositeljima odluka, analitičarima i kreatorima vanjske politike te širokoj akademskoj zajednici koja se bavi studijama vanjske politike i međunarodnih odnosa, tranzicijom socijalističkih gospodarstava te izgradnjom demokratskih institucija i vladavine prava.

*Saša Čvrljak
Institut za razvoj
i međunarodne odnose, Zagreb*

Prikaz

Ryszard Herbut i Walenty Baluk (ur.)
**Transformation of political systems
in post-Soviet space**

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego,
Wrocław, 2010, 324 str.

Utjecaj Rusije u svijetu danas je puno manji nego što je nekada bio utjecaj SSSR-a. Unatoč tome njezina veličina te ekonomska i vojna moć i dalje je čine jednom od najzanimljivijih zemalja za politološku analizu. Interes za nju javio se mnogo prije raspada savezne države kojoj je pripadala, te je još u prošlom stoljeću na Zapadu razvijena zasebna disciplina za izučavanje SSSR-a i komunističkih zemalja nazvana kremlologija. Ostale postsovjetske zemlje danas ne privlače toliki interes kao ona, ali pojedini fenomeni koji se u njima javljaju svejedno ih čine natprosječno zanimljivima istraživačima i analitičarima. Neki od tih fenomena jesu: neuspjeh demokratizacije, nastanak različitih oblika novog autoritarizma, etnički sukobi, jačanje vjerskog fundamentalizma i dr. Iz tog zanimanja za postsovjetski prostor nastala je opsežna literatura različite kvalitete, pa je nedovoljno upućenom čitatelju često teško razlučiti koji su radovi kvalitetni, a koji nisu. Taj se problem javlja zbog toga što je potrebno raspoznati jesu li podaci u tim radovima točni, jesu li ispravno korištene teorije i koncepti koji se primjenjuju za taj prostor i, na kraju, koliko su točne analize koje iz toga proizlaze.